1

Чи ж не гоже ж то нам буде
Словом давнім, брате,
Словом трудних оповідок
Пісню надпочати,
Пісню тому Ігореві,
Святослава сину[2],
Що водив колись на бійку
Храбрую дружину?
Та й почати тую пісню,
Як билина бає,
А не з думки, не з замислу,
Як Боян співає.
Бо Боян той, як кому лиш
За пісню береться,
То мислею по дереві[3]
Так і розтечеться.
І ганяє сірим вовком
Через гори, яри,
І літає орлом сивим
Під самії хмари.
І лиш було усобиці
Давні спогадає,
Десять соколів на стадо
Лебедів пускає.
І которую лебідку
Сокіл дотикає,
Та лебідка попереду
Пісню і співає:
То старому Ярославу[4],
То тому Мстиславу[5],
Що касозького Редедю
Зарізав на славу;
Або коли спогадає
Недавню годину,
То й красному Романові,
Святослава сину[6].
Не соколів на лебідок
Той Боян пускає:
То він пальці свої віщі
На струни спускає.
І на живі тії струни
Лиш пальці наскочуть,
То вони вже самі славу

Князям і бренькочуть.
Так почнемо ж собі, брате,
Пісню ту співати
Від Владимира старого[7]
До Ігоря того,
Що закріпив собі розум
На буйнії волі,
Що наострив своє серце
Одвагою в полі;
Що з одваги і дружину
Повів молодецьку
За рідную землю Руську
В землю Половецьку.

---

1. Сию співу я переклав з їдної стародавньої співи, которая дійшла аж до нашого часу і називаєеться по-старому "Слово о плъку Игорев&#1122". Зложена сяя стародавняя співа межи 17-ю роками панування князя Рюрика Ростиславича, інакше – межи 1194 і 1211 роком, і дійшла до нас в однім тілько спискові, которого владарем був О. І. Мусін-Пушкін, та і той в 1812 р. Згорів, і тепер вона читається по одному одпечаткові, знятому з списка в 1800 року.

2. Внуку Олега, правнуку Святослава, праправнуку Ярослава І.

3. Себто по струментові.

4. *Ярослав І* - прапрадід Ігоря.

5. *Мстислав Тмуторканський* - брат Ярослава І, в 1022 р. На поєдинкові убив касозького князя Редедю і полонив його жинку і дітей.

6. *Роман* - брат Ігоревого діда – Олега Тмуторканського.

7. *Владимир І* - батько Ярослава і Мстислава.

2

Глянув Ігор против сонця,
Сонце померкало[8]
І од него ціле військо
Тьмою прикривало.
А він каже до дружини:
«Браття і дружино!
Лучче ж нам потятим бути,
Ніж в полоні гинуть!
А сядемо, милі браття,
На бистрії коні,
Подивимся, погуляєм
По синьому Доні!»
Спала князеві охота
Дону скоштувати;
І в запалі забув знам’я
І став промовляти:
«Хочу з вами, русинами,
Військом молодецьким,
Коп’є своє приломити
В полі Половецькім.
Хочу в полі Половецькім
Голову зложити
Або Дону великого
Шоломом попити!»
О Бояне, мій Бояне!
Старий соловію!
Пощебечи полки тії,
Бо я не умію.
Ти по дереві мисленнім
Соловійком граєш,
Ти до хмари і до неба
Думкою літаєш.
Ти споїв би враз і славу
І тодішнє горе,
Ти слідив би за Трояном[9]
Через ліса, гори...
Скажи ж мені, як почати,

Подай мені руку!
Може було так співати
Олегову внуку:
Не соколи через поле
Од вітру несуться,
Галичі стада до Дону
Великого б'ються.
Або може, мій Бояне,
Велесовий внуче[10],
Може мені так почати,
Може буде лучче:
Іржать коні за Сулою;
В Києві весілля;
Трублять труби в Новограді[11],
Стяги край Путивля.
Ігор тілько Всеволода[12]
Милого чекає...
Аж Всеволод прибуває,
Брата і вітає:
«Один ти мій, брате-світе!
Одна моя слава!
Та ж обидва ми, Ігорю,
Сини Святослава!
Сідлай, брате, свої коні,
А мої готові,
Там у Курська осідлані
Стоять наготові.
А мої куряни жваві
І свідомі діти:
Вони в мене під трубами
Змаленьку вповиті,
Кінцем коп'я годовані,
Зросли у шоломі,
Путь-дороги їм відомі,
Яри їм знакомі.
У них луки натягнуті,
А тули одкриті,
У них шаблі наострені
Ще й крівлею злиті.
Самі скачуть серед поля,
Як вовки кроваві,
Шукаючи собі честі
А князеві слави!»
І вступив могучий Ігор
В стремено ногою,
І поїхав з своїм військом

По чистому полю.
Сонце йому путь-дорогу
Тьмою заступає,
І ніч стогне і грізьбою
Птахів розбуджає.
І звірина серед степу
Свище, завиває,
І на дереві високім
Диво[13] викликає.
І шле чутку на Помор'є,
Сулу і Суроже[14],
Волгу, Корсунь[15] і до тебе,
Тьмуторканський боже[16].
І половці неготові
Дороги обрали
І до Дону великого
Степом пробігали.
І скрипіли їх теліжки
В опівнічну пору,
Як лебеді розпущені
По синьому морю...
Веде Ігор своє військо,
К Дону поспішає,
А біда його без часу
Птахів попасає,
Та й вовки в ярах подобно
Лиха виглядають,
І орли на кості клектом
Звірину скликають.
На червоні щити брешуть
Степові лисиці...
О Руськая земле, земле,
Ти вже на границі!
Довго-довго ніч смеркає,
Зоря-світ запала,
Мгла по полю розкотилась,
Поля повкривала.
Заснув щебет соловійний,
Галки починають,
А русини серед поля
Міцно спочивають.
І все поле згородили
Своїми щитами,
Шукаючи собі честі,
А князеві слави.

---

8. Сяя затьма сонця була 1-го маю 1185 року на день св. пророка Яреми.

9. Слово «Троян », запевне, пригадує римського цісаря Трояна і занеслось із Риму враз з його мечем і валом, котрий загорнув до Риму всю Червінь і часть Подолії і которий ще досі називають Трояновим валом. Але наші прадіди, знати, думали, що слово «Троян » усе одно, що цар або цісар, і стали називати троянами не тілько усіх риьських цісарів, але й своїх князів, як хотіли їхповеличати. Тут Трояном, запевне, називається Ігор.

10. Велес, чи Волос, був бог череди; але чому Боян називається йоо внуком – сказати трудно.

11. *Новоград-Сіверський* - Ігорева столиця.

12. *Всеволод Курський і Трубчевський* - меньший брат Ігорів.

13. Бог його знати, що то за диво, а співають же у нас на великдень:

Перейду я поле, стану а межі, Аж моє диво п'яне лежить. Ой стану я гадати, Як би теє диво назвати...

Перси чортів називають дивами, то, може, і наше диво значить недобрую силу, або лихо.

14. *Суроже* - то або Азовське море, або Судак у Криму.

15. *Корсунь* - давній Херсон Таврицький (Кримський).

16. *Тьмуторкань* - теперішній Тамань на Кубані.

3

Рано в п’ятницю русини
Половців нагнали
І полки їх поганії
Прахом потоптали.
І розсипались стрілами
По вражому полю,
Красних дівок половецьких
Гнали у неволю.
Брали злото й паволоки,
Брали й оксамити,
А лишкою мости собі
Почали мостити.
І мостили по болотах
Та по трясовинах
Опанчами, кожухами,
Зрочям половчина.
А червоний стяг і чілку[17],
Білую хоругку
Та ратище срібне — дали
Олегову внуку.
І Олега гніздо храбре
Спочивати сіло;
О, далеко ж воно бідне
В поле залетіло...
Ніби воно й не родилось
Само для обижі
Ні соколу, ні кречету,
Ні звірині хижій.
Ні соколу, ні кречету,
Ні орлову сину,
Ані тобі, чорний ворон,
Вражий половчину!
А Гзак[18] уже сірим вовком
Вибігає з дому,
А за Гзаком Кончак їде
К великому Дону.
На другий день дуже рано
Руські поглядають,
Аж криваві в небі зорі

Світ оповідають.
Чорна туча іде з моря
І закрити хоче
Штири сонці[19]; а по нії
Блискавка мигкоче.
Бути, бути сего ранку
Великому грому,
І дощеві йти стрілами
З великого Дону!
Тут-то коп'ям поломатись
В полі Половецькім,
Тут-то шаблям потріщати
В шоломи пол'вецькі
На сій річці, на Каялі[20],
Край тихого Дону!..
О Руськая земле, земле,
Вертайся додому!..
Ото й вітер, внук Стрибогів[21],
Замахав крилами,
На Ігоря військо з моря
Повіяв стрілами.
І движить земля і стогне,
Ріки текуть мутно,
Порох поле покриває,
Стяги мають смутно.
Ідуть з Дону, ідуть з моря
Половецькі сили,
Зі всіх сторін Ігореві
Полки обступили.
І бісові діти криком
Все поле укрили,
А червоними щитами
Русини покрили.
Закричали половчани,
Заіржали коні...
А ти, туре Всеволоде,
Стоїш на бороні!
Ти на військо половецьке
Прискаєш стрілами,
Ти гримиш об їх шоломи
Стальними мечами.
Куди скочиш, де посвітиш,
Шоломом блискучим,
Там голови половецькі
Валяться на кучі.
І шоломи оварськії

Щербаті валились,
Бо у тебе, Всеволоде,
Стріли закалились...
Якії ж то, мої браття,
Дорогії рани!
Він забув життя і шани,
Чернігів коханий.
Забув княжії звичаї
І столицю ясну,
І княгиню свою милу,
Глібовну прекрасну[22].

---

17. Думають, що чілка – то бунчук (знам'я з почепленою на нього кінською волосінею), бо кажуть, що й тепер часть кінської гриви називається чілкою.

18. *Гзак і Кончак* - половецькії хани.

19. П. Дубеньский думає, що тучі – то половці, а чотири сонці – то чотири князі Ігоревої дружини: сам Ігор, брат його Всеволод Трубчевський, племінник Святослав Олегович Рильський і син Ігорів Владимир Путивльський.

20. *Каяла* - теперішній Кагальник, притік Дону.

21. Стибогом наші прадіди називали вітрового діда. Слово «Стрибіг», либонь, чи не близьке до слова «стрибати».

22. *Ольга* - дочка Гліба Київського, а сестра Владимира Переяславського.

4

Були віки Троянові[23],
Літа Ярослава[24],
Були бійки і Олега[25],
Сина Святослава,
Що бувало лиш крамоли
Мечем висікає
Та по цілій землі Руській
Стріли розсіває;
Що бувало в Тьмуторкані
В стремено ступає,
А Ізяслав[26] у Києві
Брязки зачуває, —
А Владимир Всеволодів[27],
Хоч сам не без духу,
У Чернігові щоранку
Затикає вуха.
Тоді й самого Бориса[28],
Сина Вячеслава,
Привела на суд до себе
Олегова слава
І поклала на зелену
Кінську паполому
За обижу Олегові,
Князю молодому.
Там і князя Ізяслава
Вони доконали,
І Святополк[29] свого батька
Із тої Каяли
Повелів на коні взяти,
На угорські коні,
І одвезти до Києва
До церкви святої. О, Олега Гориславця[30]
Війни пам’ятались:
Тоді землі в усобицях
Росли й засівались,
І життя Дайбога внука[31]
В крамолах губилось,
А з-за князів і їх людям
Віку вкоротилось.
Тоді рідко в землі Руській
Орачі співали,
А частіше коло трупів
Ворони кричали,
Та ще галич лепетала
І збирала діти,
Коли з ними на поживу

Хотіла летіти. Так-то, люди! Були бійки,
Були в нас і смути,
Та такої, як се була —
Такої й не чути!
Зрання світа до вечора,
З вечора до світа
Летять стріли каленії,
Як град серед літа.
Гримлять шаблі об шоломи,
Коп’я молодецькі
Тріщать в полі чужоземнім,
В землі Половецькій.
Чорна земля під копитом
Як та рілля зрита,
Вся костями засіяна
І крівлею злита.
Полягли там Всеволода
Полки головою
І по цілій землі Р.уській
Ізійшли тугою. А що ж мені зашуміло
Рано за горами?
А що ж мені задзвеніло
Ще перед зорями?
То князь Ігор своє військо
В поле завертав,
Бо жаль йому Всеволода,
Що вже погибає.
І билися день і другий,
І третій день бились,
Та в полудень — і Ігоря
Стяги повалились. Тут-то браття розлучились
З берега Каяли,
Тут для себе кривавого
Вина не дістали.
Тут лиш військо докінчило,
Сватів напоїло,
А само за Руську землю
Землі попоїло.
Никне трава жалощами,
Листя ізсушилось,
І дерево не бологом
До землі склонилось.

23. Як видно, то наші прадіди лічили і віки од Трояна. Слово «Троян » - дивись вище.

24. Запевне Ярослав І.

25. *Олег* - дід Ігорів; враз із своїм братом Романом Красним були за свого часу першими заведіями на усобиці.

26. *Ізяслав І* - син Ярослава І, убитий 1078 р. на Ніжатинській (ніжиській) бійці.

27. Владимир Всеволодів Мономах.

28. *Борис Вячеславів Смоленський* - внук Ярослава І, убитий на тії ж самій бійці, що і князь Ізяслав І . Дивись тут же.

29. *Святополк* - син Ізяслава, що через 15 літ по смерті свого батька був і сам Київським князем.

30. Співак називає Олега Гориславцем так саме, як і рочники називають Гориславою Владимирову жінку Рогніду.

31. *Дайбог* - то один із наших стародавніх богів, а внук його, запевне, Владимир; але чого Владимир називається його внуком – се також трудно сказати, як і то, чого Боян називається внуком Велеса.

5

Не весела ж бо то, браття,

Година настала:
Вже пустиня та повітря
Силу повкривала.
То в синах Дайбога внука
Злибіда ожила
І на землю Троянову[32]
Дівою[33] ступила;
І лебіжими крилами
Розплескала море,
І у Дону плескаючи
Розбудила горе.
Розбудила врем'я тяжке,
Підійнялись хвіни,
А у князів на поганих
Усобиця гине,
Бо брат брату став казати:
«Се моє, мій брате!»
«І се моє, і те моє!» —
Другий став казати,
І за мале як велике
Стали вимовляти,
І самі на себе стали
Крамоли кувати.
А погані зі всіх сторін
Зволікали сили
І на рідну землю Руську
Бідою ходили...
О, далеко ж зайшов сокіл
К морю птахів бити,
Та храброго вже Ігоря
Війська не вскресити.
Жля і Карна[34] в Руську землю
З криком поскакали
І там в полум'ї червонім
Змагу вимивали.
І сплакались руські жони,
Стали голосити:
«Ой уже ж нам мужів наших
Мислю не змислити.
Ні мислею ізмислити,
Думою здумати,
Ні очима оглядати,
Ні гостини брати,
Ні золота, ані срібла
Не пересипати!»
Застогнав бо вже і Київ

Жальом та тугою,
Зажурився і Чернігів
Напастю лихою.
Туга тяжка розлилася,
Наробила жалю,
І печаль тече, жирує
По Руському краю.
А князі усе на себе
Крамоли кували,
І погані Руську землю
Всюди оббігали,
І збирали дань по білці
Од кожного двору,
І сипали добром руським
По синьому морю.
Бо тії два Святославці,
Бо тії дві сили,
Всеволод і храбрий Ігор
Кривду розбудили,
Котру батько їх київський
Приспав було тихо...
О, великий Святослав той[35]
Був половцям лихо!
Він розпудив їх полками,
Стальними мечами;
Він на землю Половецьку
Наступив ногами,
Притоптав горби високі
І яри глибокі,
Змутив ріки і озера,
Висушив потоки;
І Кобяка[36] з лукомор'я
Вихром молодецьким
Він вихватив із залізних
Полків половецьких.
І попав Кобяк поганий
В Київ у столиці
В Святославові покої,
В князеву гридницю.
То ж то німці та венедці,
Греки та морава
Князя Ігоря не хвалять,
Хвалять Святослава.
Того гудять, бо він стратив
Полки молодецькі
І золото руське всипав

В ріки половецькі;
Ще й для себе молодого
Добув сідло нове,
Сів із свого золотого
В сідло кощійове.

---

32. *Земля Троянова* - земля Руська. Дивись Троян.

33. Одні думають, що Діва – Злибіда – то таврицька богиня Діана, чи Діванна; другі – що то литовська Діва-джума, що вогневою хустиною навіває смерть на людей; а треті думають, що то одна із тих судних дів, про которих споминає старочеська співа "Суд Любусин".

34. *Жгля і Карна* - половецькі хани.

35. Панував у Київі (1177-1194) і був первим братом Ігоря і Всеволода; а батьком називається через те, що був їх великим князем.

36. *Коб'як* - то половецький хан, которого полонив Святослав за рік до Ігоревого походу.

6

Зажурилися забрала,
І весілля плаче,
І Святослав зажурився,
Смутний сон побачив.
«Снилось мені, — став казати,—
І бачили очі,
Що в Києві меж горами
Спав я сеї ночі,
І що ви коло постелі

Тесової стали,
І чорною папломою
Мене одягали;
Що хтось мені вино черпав,
Вино сине було,
І з тяжкою трутиною
Ізмішане було;
Що з порожніх черепашок
Женьчуг висипали
Мні на груди якісь люди
І мя милували;
Що в теремі злотоверхім
Стелю похитнуло,
І дошки самі стояли,
Сволока не було;
Що ворони ті бісові
Всю ніч-вечір грали
Та у Плінська[37] на болоні
Ліса оббивали...
А я шлю їх і не зішлю
На синєє море!..»
«Княже! — мовили бояри, —
Ум забрало горе!
Се ж бо в тебе два соколи
Полетіло з хати,
З отня стола золотого
Щастя пошукати;
Пошукати Тьмуторканя,
Вернути додому
Або шоломом попити
Великого Дону.
То вже крильця тих соколів
То вже припішали,
Тії крильця вже погані
Шаблями обтяли.
А самих їх опутали
В залізнії пута,
Бо в день третій — пам’ятаєш?
Темно було тута.
Два червоних стовпи згасло,
Дві сонці стемніло,
І молодих два місяці
З ними потемніло.
То Олега й Святослава
Тьма обволочила,
То й на річці, на Каялі,

Тьма світ перекрила...
Горе, горе землі Руській
Великеє дуже:
Розсипались половчани,
Як гніздо пардуже.
Розсипались, розіллялись,
Морем затопили
І буйство їх великеє
Дає хвіну сили.
І вже ганьба перенеслась
І стала хвалою,
Уже й нужда підійнялась,
Тріснула на волю,
Уже й диво покотилось
По чистому полю.
І готськії діви грають
По синьому морю,
І по березі співають,
Руським злотом дзвонять[38];
Вихваляють врем'я Буса[39],
Земсту Шароконя[40];
І милують тую земсту
Як дитину мати, —
[А нам уже, нам, дружині,
Весілля не мати!»]

---

37. *Плінськ* - теперішній Плисков в Галиції.

38. Готи осіли в Криму в III віку, а коло 1050 р. підбиті були половцями. Отож-то і не диво, що після половецького грабежу в Руській землі готські діви могли дзвонити руським золотом.

39. Одні думають, що Бус – то Бокс, король слов'нів антів, про которого Іордан споминає коло 373 року; а другії думають, що то Болуш, половецький хан, з которим в 1055 р. половці входили перший раз в Переяслівськую область.

40. *Шараконь, чи Шаракунь* - славний воєвода половецький.

7

Тоді Святослав великий
Сплакав за синами
І золоте слово мовив
Змішане сльозами:
«Ой Ігорю, Всеволоде!
Сини мої милі!
Рано ж бо ви Половецьку
Землю заквилили.
Рано землю ту мечами
Стали заквиляти,
Рано, рано собі слави
Почали шукати.
Та не чесно ж бо ви, діти,
Ворога побили,
Та не чесно ж кров погану
По землі пролили!..
Знати, серце ваше храбре
У горні стопилось
Ще й до того у буесті
Само закалялось.
Закувалось, закалилось,
Діти мої милі!
Чи ж сивині моїй срібній
Се ви учинили?
Не виджу ж бо я вже власті,
Ані війська много,
Багатого та сильного,
Ярослава мого,
Мого брата Ярослава,
Що ходив війною
І з чернігівською биллю,
З биллю і чужою:
Із могутів і татранів
І із шелебирів,
Із топчаків і ревугів
І із голебирів[41],
Що без щита з захалявком
Полки криком били
І в прадідню собі славу —

Не в дзвони дзвонили.
Та сказали ж ви: самі ми
Слави захотіли,
Переднюю самі возьмем,
Задню переділим...
Ой Ігорю, Всеволоде!
Жаль мені вас, діти,
Чи б не диво мні старому
Та помолодіти?
Таже в літах саме й сокіл
Птиць високо гонить
І не дасть гнізда в обижу
З свої оборони.
Але княже зло настало,
Пособи не буде,
Тепер внівеч обернулись
Години і люди
Під шаблями половчанів
Кричать коло Ромен,
Володимир[42] під ранами —
Всюди плач та гомін.
Туга князю Владимиру,
Глібовому сину!..
А ти, княже Всеволоде[43],
Прихильного кинув!
Чи ж не міг би ти здалека
Мислю прилетіти
Отня стола золотого
Спасти, поглядіти?
Таже веслами ти можеш
Волгу розкропити,
Таже шоломом ти можеш
Весь Дон перелити!
Якби ти був — здешевіли б
Половці погані:
Була б яга по ногаті,
Кощій по різані[44].
Та ж ти можеш і по суху
Стрілити до Дону
Переширами живими
Глібового дому!
А ти, Рюриче й Давиде[45]!
Правнуки орлові!
Чи ж не ваші ж то шоломи
Пливали по крові?
Чи ж не ваша ж то дружина

Літає на волі,
Як ті тури пораняні
На чужому полі?
Вступіть, пани господарі,
В золотеє стрем'я,
За обиджу половецьку,
За лихеє врем'я,
За рідную землю Руську,
За Ігоря рани,
За буйного Святославця
Гримніть на поганих!
Ти, Галицький Осмомисле,
Княже Ярославе[46]!
На золотім столі своїм
Ти сидиш у славі.
Підпер гори угорськії
З'лізними полками,
Заступив путь королеві[47],
Звів дунайські брами,
Кидаючи через хмари
Кремінь до Дунаю,
Наряжаючи по ріках
Судна до Дунаю.
Твоя грізьба пролетіла
Помиже землями,
Ти Києву одмикаєш
Золотії брами.
З отня стола золотого
Острими стрілами
Ти стріляєш і султанів
Десь там за морями.
Стріляй, княже Ярославе,
Кончака лихого,
Половчина поганого,
Кощія старого
За рідную землю Руську,
За Ігоря рани,
За буйного Святославця
Стріляй його, пане!
А ти, княже буй Романе,
І ти, Местиславе[48]!
Ваші мислі храбра думка
Заносить до слави,
І по славу, по криваву,
Ви ходите сміло,
І плинете ви високо

В буєсті на діло,
Як той сокіл, що в повітрі
Крила розширяє,
Коли птицю в своїм буйстві
Замогти бажає.
Бо папорги в вас залізні,
Шоломи латинські,
Ними трісла земля ціла
І сторони хвінські:
І Ятвяги й Деремела,
Литва й половчани
Склали луки і голови
Під тими мечами...
Князі! князі! вже Ігорю
Сонце світ закрило,
І дерево не бологом
Листя обронило,
І по Рсі і Сулі стали
Городи ділити,
А храброго вже Ігоря
Полка не вскресити...
Вас Дон, князі, викликає,
Щоб ви полетіли
І храбрії Ольговичі
На бійку поспіли!
Ой, Інгварю, Всеволоде,
Ви руськая слава!
І всі три ви шестикрильці
Гнізда Местислава[49]!
Не побійним ви жеребом
Власть забрали в руки,
Нащо ж вам шоломи злоті,
Щити ляцькі й луки?
Загородіть теє поле
Крепкими щитами,
Зачиніть ворота полю
Острими стрілами
Та за рідну землю Руську,
За Ігоря рани,
За буйного Святославця
Гримніть на поганих!
Ідіть, князі! бо вже й Сула
Од половців стала
І не тече срібним струйом
До Переяслава.
Ба й Литва вже піднялася

На тих полочанів,
І Двина тече болотом
Од крику поганих.
Там один лиш син Васильків,
Ізяслав полоцький[50],
Брязнув острими мечами
В шоломи литовські.
Він притріпав було славу
Дідові Всеславу[51],
Але і сам покотився
На траву криваву,
Перекритий червоними
Вражими щитами,
Притріпаний литовськими
Острими мечами.
І литовський князь поганий
Підняв його з крові,
Скотив його на постелю
Та й до него мовив:
«Вже дружину твою, княже,
Птиці повкривали,
А червону кров полоцьку
Звірі полизали!»
Не було тут його брата,
Брата Брячислава,
Ні другого Всеволода
Коло Ізяслава.
Один душу женьчужную
Виронив із тіла
Через рану кривавую —
Злоте ожерілля.
І голоси ниють жальом —
Зникнуло весілля,
Трублять труби городенські!
Княже Ярославе[52],
І усі ви князі-внуки,
Та плем’я Всеславе!
Вкладіть мечі вереджані,
Знизьте свої стяги,
Уже ж бо ви вискочили
Із дідньої слави;
Бо своїми крамолами
Ви погані стаї
Стали зводити на землю
На Руськії краї,
На Руськую рідну землю,

На життя Всеслава,
Котрій уже й од половців
Насил та неслава!»

---

41. Так називались деякі чужі сторони, з котрих охочі молодці служили в війську у чернігівського князя.

42. *Володимир Глібів Переяславський* - брат Ольги Глібівни, Всеволодової жінки. Він разом зі своїми братами Романом, Ігорем, Всеволодом і Святославом в 1180 р. обрав своїм головою владимирського князя Всеволода.

43. *Всеволод* - той самий владимирський князь.

44. *Різань і ногата* - то наші стародавні гроші. 2 ногати – була різань; три різані – куна; 20 кун – гривна; а гривна важила од фунта до півфунта срібла.

45. *Рюрик і Давид Ростиславичі* - внуки Ростислава Великого.

46. *Ярослав* - син Владимирків; його назвали Осмомислом за його мудре та сильне слово.

47. Королеві угорському.

48. *Роман* - син Мстиславів, князь Владимирський (що на Волині), і *Мстислав* - син Луцького Ярослава, - обидва внуки внука Мономахового – Ізяслава.

49. «Зрівнявши молодший дім Мстислав з гніздом, которого головами за Ігоревого чау

бу[ли] Інгвар, Всеволод, і Мстислав, співак думав, що у сих трьох пташенят буде тогді шість крил» (Карамзін)

50. *Ізяслав Васильків* - внук Всеславів, правнук Брячеславів.

51. *Всеслав* - внук Ізяслава Владимирова сина од Рогніди – завзятий ворог київського князя Ізяслава І.

52. Ярослав Мінський.

8

А Всеслав той на сьомому
Трояновім віку[53]
Кинув жереб та й поїхав
По любую дівку.
І круками, не ногами,
Піднявся на коні,
І прискочив до Києва
В залізнії броні
І там собі тілько древком
Од копія свого
Дотикався до княжого
Стола золотого.
Із Києва звіром скочив
В північній годині
З Білгорода обісився
Ще в тумані синім.
І візницями тяжкими
Та трирогачами
Одчинив іще до рання
Новгородські брами;
Розбив славу Ярославу,
Полив сухі ниви,
І з Дудуток[54] сірим вовком
Скочив до Немиги[55].
А в Немизі снопи стелють

Та все головами,
А молотять по головах
Стальними ціпами.
І на тоці життя кладуть,
Решетами сіють,
І живую душу з тіла
Лопатами віють.
І береги на Немизі
Низькі та криваві
Не бологом посіяні —
Руськими костями...
Всеслав було людей судить,
Князям раду радить,
А сам вночі сірим вовком
І нудить, і вадить,
З Києва до Тьмуторканя
Ще до кур доскочить[56],
Путь Хорсові великому
Вовком перескочить.
Тому в Полоцькім дзвонили
Утреню в Софії,
А він чував аж у Київ
Дзвони голоснії.
Але дармо в другім тілі
Хоч і душа віща,
Та зазнає біди-лиха,
Як та і не віща.
На його то, може, долю,
Долю нещасливу,
Боян віщий і ізмислив
Приспівку правдиву:
«Не тра, — каже, — ні хитрому,
Ні горазду бути,
Бо і птиці гораздії
Суда не минути!»
О, стогнати землі Руській
Не час, не годину,
Спом’янувши князів первих,
Первую годину.
Не сил було пригвіздити
Владимира того[57]
До київських гір високих
Стола золотого.
То ото ж то тепер стали
Стяги та коруги:
Одні стяги Рюрикові,

Давидові другі[58].
Но й Волинці[59] носять роги,
Їм хоботи крають,
І їх коп’я на Дунаї
Славу їм співають.

---

53. Бог його знає, який-то був перший Трояновий вік, од которого наші прадіди віки лічили. Декотрі думають, що тут іде лічба з 367 року, коли слов'яни розбили на Дунаї цареградського воєводу Трояна.

54. *Дудутки* - містечко коло Новгорода Великого.

55. *Немига* - то теперешня річка Немань.

56. *Хорс* - бог здогону.

57. Владимир І.

58. *Рюрик і Давид* - сини Ростиславові. Рюрик княжив в Києві з 1194 по 1211 рік.

59. *Волинці* - то внуки Ізяславові Роман Мстиславів і Мстислав Ярославів. Вони тим краяли хоботи Рюрикові і Давидові, що два рази зганяли Рюрика з київського стола, ще й за другим разом постригли його в монахи.

9

Ярославни[60] тихий голос

Незнакомий чує,
Зозулею рано-рано
Бідная воркує:
«Зозулею полечу я, —
Каже, — по Дунаї,
Обмочу рукав бобровий
На річці Каялі.
Вийму з князя молодого
Половецькі стріли
І утру криваві рани
На змучанім тілі!»
Ярославна рано плаче
Дрібними сльозами,
У Путивлі на забралі
Воркує словами:
«Ой вітре мій, — каже, — вітре!
Буйнеє вітрило!
Чого ж ти, мій господине,
Вієш через силу?
Чого мичеш, чого гониш
Тії стріли хвінські
На легеньких своїх крилах
На милого військо?
А чи ж мало тобі хмари
Віяти на гори
Та кораблі колисати
На синьому морі?
Чого ж ти, мій господарю,
Ти моє весілля
По ковилю степовому,
Як порох, розвіяв?»
Ярославна рано плаче
Дрібними сльозами,
У Путивлі на забралі
Воркує словами:
«Дніпре славний! пробив же ти
Камінніі гори
Через землю Половецьку
На синєє море!
Милував же ти на собі
Живі та здорові
Святославові байдаки
В степи Кобякові;
Помилуй же й мого мужа,
Дніпре-господине,
Щоб не слала сліз до него

Я на море синє!»
Ярославна рано плаче
Дрібними сльозами,
У Путивлі на забралі
Воркує словами:
«Сонце моє золотеє,
Сонце моє ясне!
Всім ти, сонце, єси тепле,
Всім ти, сонце, красне.
Чого ж лучі ті гарячі,
Ті пекучі дуже,
Ти пустило не на хмари,
А на військо мужнє?
І згагою серед поля
Луки їм спрагнуло,
І тугою на безвідді
Тули їм заткнуло!»

---

60. *Прісина Ярославна* - дочка Галицького Осмомисла Ярослава – друга жінка Ігорева.

10

Аж бризнуло синє море
Саме опівночі,
Ідуть змроки туманами,
Закривають очі.
Ігореві бог путь каже
З неволі додому,
На Руськую землю — к отню
Столу золотому.
Позгасали ще з вечора
Вечірнії зорі;
Ігор спить, не спить і чує,
Мислю мірить поле,
Мірить з Дону великого
До малого Донця.
Аж кінь заржав опівночі,
Ще до сходу сонця.
І Овлур[61] там за рікою

Свиснув на все поле,
Дає князю розуміти,
Що усе готове...
Але князю, знать, не бути!
Земля загуділа,
Застукала, загриміла,
Трава зашуміла.
То вже вежі половецькі
З поля підіймались,
За Ігорем, за Овлуром
У погоню гнались.
А князь Ігор горностаєм
К трістю підбігає,
Скочив гоголем на воду,
На коня впадає;
З коня скочив босим вовком,
Побіг лугом Донця,
І соколом під туманом
Летить до схід сонця,
І збиває сірі гуси,
Лебеді й тетерю
На голоднеє снідання,
Обід та вечерю.
Коли ж Ігор через степи
Соколом літає,
То Влур за ним сірим вовком
Ззаду підбігає.
І обидва студеную
Росу отрясали,
Бо обидва свої коні
Бистрі підірвали.
«Ой Ігорю! — Донець каже, —
Не мал тобі слави,
Землі Руськії весілля,
Кончаку неслави!»
«О Донче мій! — Ігор каже, —
Не мал тобі слава,
Що милував ти на хвилях
Сина Святослава;
Що стелив траву зелену
Понад берегами,
Одягав туманом теплим
Попід деревами.
Стеріг його ти гоголем
На воді при вітрі,
Чайками на бистрих струях,

Черняддю в повітрі.
Чи ж не правда, — каже, — Стугна
Струю чудну має,
Бо чужі потоки зжерла,
Сама голодає;
І мутнії свої струї
Об корчі розтерла,
Молодому Ростиславу[62]
Дніпра не одперла?
І на темнім на березі
Мати Ростислава[63]
Оплакала молодого
Сина Ростислава.
Там і квіти зажурились,
Жалобою вкрились,
І дерев'я із тугою
До землі склонились!»

---

61. Овлур і Влур у співака і Лавер, чи Лавр у рочниках був сам половчанин, а мати його була руська.

62. *Ростислав* - син Всеволодів і брат Мономахів, утикаючи од полону після нецасної бійки з половцями, кинувся було в річку Стукну, щоб переплисти, та тяжкая збруя утопила його. Йому було тогді тілько 22 роки.

63. *Мати Ростислава* - княгиня Анна, була дочка половецького хана.

11

Не сороки ж то на полі
Вились, скреготали —
То їздили Гзак з Кончаком
Та сліду шукали.
І ворони не каркали,
І галки замовкли,

Сороки не скреготали,
Полози лиш повзли.
А ятелі путь до річки
Тутоком справляють,
Соловії живим співом
Світ оповідають.
І мовить Гзак Кончакові:
«Ми жалю не маєм:
Коли сокіл в гніздо летить,
Соколича маєм,
Золоченими стрілами
Його розстріляєм!»
А до Гзака Кончак каже:
«Ми жалю не маєм:
Коли сокіл в гніздо летить,
То ми дівку маєм,
Опутаєм соколина
Та й жалю не маєм!»
І мовить Гзак Кончакові:
«Ой брате, мій брате!
Коли його опутаєм,
Жалю будем мати.
Коли його опутаєм,
Осміють нас люди,
Бо не буде соколича[64]
І дочки не буде!
Тоді стануть на Каялі
Нас і птиці бити
І у полі Половецькім
Більше нам не жити!»

---

64. *Сокіл* - то Ігор, а *соколич* - то син його Владимир, що женився у полоні на Кончаковій дочці.

12

А пішло ж ходюче слово
Старого Бояна
І на жінку молодую

Співака Когана,
Що жив колись у Олега
І у Святослава
Та хвалив стареє врем'я
Діда Ярослава:
«Хоч без плечей тобі тяжко,
Голово, стояти,
Але гірко і для тіла
Голови не мати!»
І як справді тілу тяжко
Без голови бути,
То так тяжко й землі Руській
Без Ігоря бути.
Сонце світиться на небі,
Небо освітилось,
А князь Ігор в землі Руській,
І все звеселилось.
І дівчата на Дунаї
Співають і в'ються,
І голоси через море
До Києва ллються.
Ігор їде Боричевом[65]
У Київ на прощу
До святої матербожі
В церкву Пирогощу[66].
Поклонився, помолився
І сів на посаді,
І городи всі веселі,
І сторони раді!

Колись-то ми князям старим
Співали, мій брате!
А потому і молодим
Прийшлось заспівати.
Слава ж Ігорю, Всевлоду,
Синам Святослава!
Владимиру Ігоричу
І дружині слава!
Здорові ж ви, князі, будьте,
Здорова дружино,

Що боретесь за християнів,
Що погані гинуть!
Нехай гинуть поганії,
Як у воду камінь!
За то буде князям слава,
А дружині — амінь!

65. Боричевом називався колись один спуск до Дніпра, що недалеко од нього стоїть тепер Михайлівський монастир.

66. Церква називалась Пирогощею од образа, а образ од купця Пирогощі, що він вивіз його із Царерада. Тепер на тім місці стоїть церква Трьох святителів.